

7. Sammanfattande diskussion

Ämnet för den här rapporten inom ORDAT-projektet är ett svenskt juridiskt ordförråd under den senaste tvåhundraårsperioden. Inom detta ordförråd studeras lexikala enheter som utgörs av termer, ord, fraser, satser och akronymer. Som framgår av kapitel 1 är de lexikala enheter som studeras dock inte enbart definierade termer som ingår i en svensk juridisk terminologi. Också enheter som uppträder i juridiska kontexter utan att vara definierade termer ingår, antingen de enbart förekommer i juridiska sammanhang eller inom flera olika ämnesområden. Likaså undersöks lexikala enheter som kan förekomma i både juridiska kontexter och allmänspråket. Slutligen ingår även enheter som har karaktär av jargong inom ett ämnesområde eller slang inom allmänspråket. Exempel på de olika kategorierna återfinns i huvudtiteln på rapporten: *abolition*, *militärmål*, *rusdryck* respektive *kåkfarare*.

Det övergripande syftet för den undersökning som redovisas är att utifrån det valda materialet söka klarlägga utvecklingen i stort av ett svenskt ordförråd under perioden 1800–2000 som används i juridiska kontexter och troligen ”överanvänds” där jämfört med i allmänspråket. Det övergripande syftet kan brytas ner i tre delsyften.

Undersökningen syftar till att klarlägga vilken inverkan olika långgivande språk har och hur olika möjligheter till (huvudsakligen) inhemsk ordbildning används under olika delperioder av tvåhundraårsperioden. Undersökningen syftar också till att, utifrån två delmaterial av olika karaktär, söka klarlägga några skillnader mellan hur juridikens ämnesområde framställs i monolingvala allmänordböcker och monolingvala fackordböcker. Undersökningen syftar slutligen till att försöka belysa eventuell variation inom de båda delmaterialen.

I kapitel 2 ges en redogörelse för tidigare forskning som är av betydelse för undersökningen. Fackspråksforskning generellt och forskning om svenskt fackspråk, juridiskt och annat, behandlas. Även rättshistorisk forskning samt lexikografisk och terminologisk forskning uppmärksammas.

I kapitel 3 diskuteras olika teoretiska och metodiska frågor. Centrala begrepp för undersökningen är ’lexikalisering’ och ’orddöd’. Liksom i

ORDAT-projektet som helhet accepteras såväl inom- som utomspråkliga förklaringar till lexikal utveckling. I kapitlet presenteras, diskuteras och motiveras även materialet för undersökningen. Detta består av två delmaterial.

Det första delmaterialet utgörs av totalt 2.003 lexikala enheter som kan sägas tillhöra ett svenskt juridiskt ordförråd, som har första belägg mellan 1800 och 2000 och som är hämtade ur de monolingvala allmänordböckerna *Svenska Akademiens ordbok* (SAOB) och *Nationalencyklopedins ordbok* (NEO) med de tillhörande databaserna *Om svar anhålles* (OSA) och *Svensk ordbok* (f.d. NEO) utgiven av Svenska Akademien (SO). Av de lexikala enheterna är 82 gemensamma, dvs. de förekommer i både SAOB/OSA och NEO/SO. Det allmänspråkliga delmaterialet innehåller därmed 1.921 *olika* lexikala enheter.

Det andra delmaterialet utgörs av de lexikala enheter som utgör "huvuduppslagsord" i fyra monolingvala juridiska fackordböcker, som är utgivna under andra halvan av 1900-talet: *Juridikens begrepp* (2000), *Juridikens termer* (1958), *Juridikens termer* (1992) och *Norstedts Juridiska Ordbok* (1998). Det totala antalet lexikala enheter i delmaterialet uppgår till 10.811, men många av dessa återfinns i två eller flera av ordböckerna. Det fackspråkliga delmaterialet innehåller därmed 5.415 *olika* lexikala enheter.

Det gemensamma temat för de delundersökningar som redovisas i kapitel 4 är *arvord* och *lånord* i det allmänspråkliga delmaterialet utifrån SAOB/OSA och NEO/SO.

Arvorden dominerar klart, vilket avspeglar den nationella karaktären hos juridiken som ämnesområde. Särskilt tydligt är detta i fråga om lexikala enheter med första belägg under 1900-talet, eftersom flertalet lexikala enheter med etymologiska upplysningar om "främmande ursprung" har första belägg under 1800-talet.

Ordförrådet inom juridikens ämnesområde följer den generella utvecklingen för lånord i svenskan genom att tyska är ett viktigt *långgivande språk*, främst under 1800-talet, men också under första halvan av 1900-talet. Franska utövar ett visst inflytande som källa för lånord, och då i första hand under 1800-talet. Däremot är inflytandet från engelska mera begränsat, och det såväl under 1800-talet som 1900-talet. Mera speciellt för juridikens område är att latin, främst under 1800-talet, spelar en viktig roll i den lexikala utvecklingen, antingen direkt eller förmedlat genom andra språk, främst engelska, franska och tyska. Också danska påverkar det juridiska fackspråket under undersökningsperioden, antingen som direkt långgivande språk eller som förmedlare av lånord från andra språk, i första hand tyska.

Flertalet etymologiska upplysningar om ”främmande ursprung” till lånord i materialet avser möjliga *begreppslån*, och det viktigaste långivande språket beträffande sådana lån är tyska. Även franska, engelska och danska är betydelsefulla i detta sammanhang. Flertalet etymologiska upplysningar om *ordlån* gäller latin. Också franska och tyska noteras för ett antal sådana upplysningar under hela undersökningsperioden 1800–2000.

De delundersökningar som redovisas i kapitel 5 ägnas olika aspekter på (huvudsakligen) *inhemsk ordbildning* i det allmänspråkliga delmaterialet utifrån SAOB/OSA och NEO/SO.

Substantiven dominerar klart bland nybildningarna under hela undersökningsperioden. De följs av adjektiv, verb, particip och adverb. Resultatet är i linje med tidigare studier av svenskt juridiskt språk och lexikala studier inom andra ämnesområden.

Många av nybildningarna innehåller flera rotmorfem och dessutom ofta avledningsmorfem, eftersom det juridiska fackspråket prioriterar språklig entydighet framför språklig ekonomi. Därför är det inte heller oväntat att sammansättningarna klart dominerar bland nybildningarna. De enkla orden är relativt få, och många av dem är sannolikt lånord som är inlånade i sin helhet. Antalet avledningar är begränsat och detsamma gäller antalet fraser.

Bland sammansättningarna är flertalet nominala med ett substantiv som slutled. Därefter följer i tur och ordning de adjektiviska, verbala och participiella sammansättningarna. I materialet förekommer substantiviska, adjektiviska, verbala och adverbala avledningar. Frekventa typer av substantiviska avledningar är *nomen actionis* och substantiv som betecknar egenskaper och tillstånd, ofta bildade med *-tion* och *-(n)ing* respektive *-het* och *-itet*. Flertalet adjektiviska avledningar är klassificerande substantiviska adjektiv och passiva verbaladjektiv, främst bildade med *-isk* och *-lig* respektive *-abel* och *-bar*. De flesta verbala avledningar är bildade med suffixet *-(is)era* och flertalet adverbala med *-vis*. Bland fraserna dominerar nominalfraser, följda av prepositionsfraser, medan andra typer av fraser är mera ovanliga.

I kapitel 6 redovisas delundersökningar som gäller det fackspråkliga delmaterialet med de fyra fackordböckerna *Juridikens begrepp* (JuB2000), *Juridikens termer* (JuT1958), *Juridikens termer* (JuT1992) och *Norstedts Juridiska Ordbok* (NJO1998). Vissa jämförelser görs med det allmänspråkliga delmaterialet utifrån SAOB/OSA och NEO/SO.

Det fackspråkliga delmaterialet innehåller ungefär en och en halv gång fler olika lexikala enheter än det allmänspråkliga. De lexikala enheterna i det fackspråkliga delmaterialet är dels sådana som kan kallas

unika, dels sådana som kan kallas *gemensamma*. Grovt räknat är det två tredjedelar av de olika lexikala enheterna i det fackspråkliga delmaterialet som förekommer i mer än en av ordböckerna.

De unika lexikala enheterna i *Juridikens begrepp* och de båda upplagorna av *Juridikens termer* studeras utifrån ett antal kontextuella kategorier. Å ena sidan framträder juridik här som ett internationellt ämnesområde genom att *Juridikens begrepp* (2000) förtecknar många unika uppslagsord som inte gäller svenska förhållanden. Å andra sidan framträder juridik som ett utpräglat nationellt ämnesområde genom att de två upplagorna av *Juridikens termer* (1958; 1992) upptar många unika uppslagsord med en stark förankring i det svenska samhället.

I en delundersökning av arvord och lånard i det fackspråkliga delmaterialet ligger fokus på *citatlån*. Det stora flertalet av de lexikala enheterna i delmaterialet är emellertid inte citatlån utan utgörs av andra typer av lånard eller är ett resultat av (huvudsakligen) inhemsk ordbildning. Båda delmaterialen ger därmed en bild av ett svenskt juridiskt ordförråd under perioden 1800–2000 som domineras av (huvudsakligen) inhemsk ordbildning.

Överlägset viktigast som långivande språk beträffande citatlån i det fackspråkliga delmaterialet är latin. Också engelska och franska är relativt viktiga, medan övriga långivande språk spelar en obetydlig roll. En jämförelse av de båda delmaterialen visar att latin är det viktigaste långivande språket i ett svenskt juridiskt ordförråd beträffande *citatlån* respektive *ordlån*. Tyskans roll i fråga om citatlån respektive ordlån är liten, medan detta språks betydelse, och då utifrån det allmänspråkliga delmaterialet, är större beträffande *begreppslån*. Utifrån det fackspråkliga delmaterialet spelar engelska en större roll i fråga om citatlån än beträffande ordlån utifrån det allmänspråkliga.

Liksom i det allmänspråkliga delmaterialet finns det en stor övervikt för nominala uttryck i det fackspråkliga delmaterialet, medan adjektiv, inklusive particip, och verb samt andra ordklasser spelar en begränsad roll som uppslagsord. Det förefaller som det finns ett litet antal ”möjligen centrala juridiska adjektiv” i svenskan, som har första belägg mellan 1800 och 2000 respektive bedöms vara aktuella för fackmän på området under den andra halvan av 1900-talet. Däremot finns det knappast några motsvarande ”möjligen centrala juridiska verb”.

I det fackspråkliga delmaterialet förekommer lexikala enheter som är enkla ord, sammansättningar, avledningar, fraser och satser. Till dessa kommer ett mindre antal akronymer och ett antal egennamn. Fraserna, tillsammans med ett mindre antal satser, svarar för runt en fjärdedel av det totala antalet olika lexikala enheter i det fackspråkliga delmaterialet.

Fraserna i det allmänspråkliga delmaterialet är mycket färre, och satser förekommer inte alls.

Flertalet fraser i det fackspråkliga delmaterialet är ett resultat av (huvudsakligen) inhemsk ordbildning, även om det även förekommer begreppslån bland dem. Bland citatlånen som är fraser dominerar latinska fraser, medan övriga långivande språk spelar en mycket mera begränsad roll. I det allmänspråkliga delmaterialet är flertalet av det begränsade antalet fraser inte ordlån utan ”inhemska fraser” eller begreppslån. I båda delmaterialen dominerar nominalfraser, följda av prepositionsfraser. Det fackspråkliga delmaterialet innehåller ett begränsat antal satser, och de allra flesta är latinska citatlån. Utifrån delmaterialet med fackordböcker kan ett antal latinska fraser och satser sägas vara aktuella i ett svenskt juridiskt ordförråd också under andra halvan av 1900-talet.

Vissa av de resultat som presenteras i kapitel 4, 5 och 6 kan förklaras utifrån språkliga faktorer, medan andra kan förklaras utifrån icke-språkliga. Centrala begrepp i fråga om de språkliga förklarande faktorerna är ’lexikalisering’ och ’ordddöd’. En del resultat diskuteras också utifrån karaktären hos de båda delmaterialen med allmänordböcker respektive fackordböcker. De icke-språkliga förklarande faktorerna kan främst sökas i rättsliga förhållanden under hela undersökningsperioden eller under olika delperioder, men i vissa fall kan också samhälleliga förhållanden i stort spela in.

I olika delundersökningar i kapitel 4 och 5 uppmärksammas och diskuteras likheter och skillnader mellan SAOB/OSA och NEO/SO samt inom de båda ordböckerna/databaserna utifrån språkliga och icke-språkliga faktorer. I olika delundersökningar i kapitel 6 uppmärksammas och diskuteras likheter och skillnader mellan de olika fackordböckerna utifrån olika förklarande faktorer. Vad gäller kapitel 6 får även likheter och skillnader mellan det allmänspråkliga och det fackspråkliga delmaterialet uppmärksamhet.

Som framgår av den återkommande diskussionen kan olika resultat som redovisas, såväl övergripande resultat som detaljresultat, antas vara mer eller mindre tillförlitliga. Materialet för undersökningen bör dock, trots de påtalade begränsningarna, kunna ge en någorlunda rättvisande bild av ett svenskt juridiskt ordförråd under perioden 1800–2000.

Juridikens ämnesområde har genom den här undersökningen, och därmed även inom ORDAT-projektet som helhet, fått ett förhållandevis stort utrymme. Det kan finnas olika uppfattningar om huruvida detta är berättigat eller inte. Min uppfattning är dock att det finns flera goda anledningar till att studier av lexikal utveckling inom juridikens område är

berättigade och intressanta.

Den undersökning som här redovisas är mig veterligt den mest omfattande av ett svenskt juridiskt ordförråd beträffande perioden 1800–2000. Bland studier av svenskt juridiskt fackspråk utifrån textmaterial från senare delen av 1900-talet märks i första hand Laurén (1993) och Nordman (1992). Den här undersökningen är också den mest omfattande där materialet utgörs av allmänordböcker (jfr dock Ruthström 1975). Studier av ett svenskt juridiskt ordförråd utifrån fackordböcker är än mera sällsynta (jfr dock Pilke 2000). Någon undersökning där ett svenskt juridiskt ordförråd studeras utifrån ett allmänspråkligt och ett fackspråkligt ordboksmaterial föreligger inte sedan tidigare.

Juridikens område är intressant med tanke på begreppen 'lexikalisering' och 'orddöd' samt inom- och utomspråkliga förklaringar till lexikala förändringar. Liksom allmänspråket och olika fackspråk utvecklas ett juridiskt ordförråd genom lån och (huvudsakligen) inhemsk ordbildning. Speciellt för området är att lexikala enheter i allmänspråket och från andra ämnesområden kan definieras och därmed bli juridiska termer (se Mattila 2002a:178–184). Utifrån det samlade materialet med de båda delmaterialen ger den här undersökningen en bild av utvecklingen inom ett svenskt juridiskt ordförråd under perioden 1800–2000. De båda delmaterialen ger i en del fall samma bild av utvecklingen, men ibland ger de kompletterande bilder.

Möjligheten att arbeta med ett delmaterial utifrån monolingvala allmänordböcker och ett utifrån monolingvala fackordböcker kan självfallet utnyttjas också vid studier av lexikal utveckling inom andra ämnesområden. Möjligheten att arbeta med olika upplagor av en och samma monolingvala fackordbok, här *Juridikens termer* från 1958 och 1992, erbjuder också intressanta möjligheter att studera lexikala förändringar inom ett ämnesområde över en tidsperiod.

Ett juridiskt ordförråd är också intressant med tanke på att juridik är ett så kallat *kulturbundet kunskapsområde* (se Bergenholtz & Tarp 1994a:57f.). Dock finns det en gemensam internationell bas i många nationella rättsordningar genom den romersk-kanoniska rätten med latin som gemensamt språk. Trots denna bindning mellan rätt och samhälle utvecklas juridiken delvis till att bli ett allt mera internationellt område (jfr Nygren 1998). Till folkrätten och den internationella rätten kommer utvecklingen inom Europeiska unionen (jfr Bernitz & Kjellgren 1998, särskilt kapitel 17). Den här undersökningen visar det starka sambandet mellan språk och samhälle i ett svenskt juridiskt ordförråd 1800–2000, även om detta också tillhör en större internationell rättskultur, från den romersk-kanoniska rätten till rättsliga förhållanden inom EU/EG.

Ett juridiskt ordförråd är även intressant med tanke på områdets aktualitet. I stort sett alla samhällslivets områden kan bli föremål för rättslig reglering, och juridikens område befinner sig därmed i ständig utveckling (jfr t.ex. Hydén 1996:26). Den här undersökningen ger ett antal prov på hur ett svenskt juridiskt ordförråd utvecklas under perioden 1800–2000 med lexikala nybildningar i form av lånord och (huvudsakligen) inhemska ordbildningar. Som framkommer i undersökningen är det i mycket förhållanden i samhället, rättsliga och andra, som påverkar denna utveckling.

Avslutningsvis vill jag understryka att juridik också på ett övergripande plan är ett viktigt kunskapsområde. För att formulera och tillämpa rättsregler inom en rättsordning krävs det ett språk, vilket kan formuleras på detta sätt:

In all societies, law is formulated, interpreted and enforced: there are codes, courts and constables [...] And the greater part of these different legal processes are realised primarily through language. Language is medium, process and product in the various arenas of the law where legal texts, spoken or written, are generated in the service of regulating social behaviour. (Maley 1994:11)

Den här undersökningen ger ett antal exempel på hur ett svenskt juridiskt ordförråd under perioden 1800–2000 formuleras, tolkas och används. Förhoppningsvis kan den tjäna som inspiration för ytterligare undersökningar av ett svenskt juridiskt ordförråd under olika tidsperioder som detta speglas i olika typer av primär- och sekundärkällor.